Frans Caignie: 'Elke tegel die nu boven de grond komt, zie ik als eerste'

Een trotse Antwerpenaar ontmoet fietsend in Friesland de tegel

Lejo Schenk

Ze wonen in een rustige buitenwijk van het landelijke plaatsje Schilde, onder de rook van Antwerpen. De huizen liggen enigszins verscholen achter hoge hagen, en als ik aan het eind van de laan mijn auto even stopzet om rond te kijken, vliegt iets geels een hoge boom in: het kan haast niet anders dan een wielewaal zijn. Een schuwe vogel, hoog in de boomtoppen levend, die je niet gauw ziet.

Maar het huis van Frans en zijn vrouw Hedwig vind ik onmiddellijk, want hij heeft het exact uitgelegd. Frans is een man van orde en overzicht. In het lichte en ruime huis praten we gedrieën een uur of vier over tegels, de Vriendenclub van Otterlo, en hun leven.

Afb. 1 Frans bij een selectie uit zijn tegelverzameling in zijn bureel (foto: Nikolaas Caignie).

Dat leven begint voor Frans in Oudenaarde, bij Gent, waar hij is geboren als derde van vier kinderen in een degelijk katholiek gezin. Zijn grootvader sneuvelde op de eerste dag van de Eerste Wereldoorlog nabij Luik; zijn vader was toen slechts drie jaar oud. Sociale voorzieningen voor ondersteuning van oorlogswezen en -weduwen waren in de jaren twintig van de vorige eeuw nog onvoldoende voorhanden, waardoor zijn vader later zijn studies diende te staken om kostwinner te worden van het gezin. Toch bouwde vader Caignie daarna een prestigieuze carrière op bij de Belgische posterijen. Frans ging in Antwerpen Economische en Financiële Wetenschappen studeren, en volgde daarna nog een studie voor Handelsingenieur. Antwerpen werd zijn stad. In

Antwerpen ontmoette hij de daar geboren Hedwig, studente Cultuurwetenschappen. 'Het gebeurde bij een optreden van zanger Miel Cools, in de cafetaria van de Universiteit, waar we neerstreken nadat we als studenten de traditionele begeleiding van de Sinterklaasintocht hadden meegelopen', vertelt Hedwig.

Congo

Het stel trouwde in 1970, allebei 25 jaar oud. Ze vertrokken vrijwel meteen naar Congo, waar Frans een baan kon krijgen voor IBM in het kader van de Belgische ontwikkelingssamenwerking. Daarmee ontliep hij de militaire dienstplicht. In Congo werkte hij vier jaar als systems engineer; de computer was net het stadium van lampen en ponskaarten voorbij. Hij maakte de lokale jeugd vertrouwd met de computergeheimen. Het waren de grote 'mainframe computers'; de personal computer was toen nog niet uitgevonden. Tijdens hun verlof in België in 1973 werd dochter Kaatje geboren. Als expats hadden ook Frans en Hedwig onvermijdelijk een aantal lokale personeelsleden in dienst. Hedwig: 'Het samenleven

Afb. 2 Frans en Hedwig bij hun Lange Lijzen (foto: Nikolaas Caignie).

met die mensen heeft mij diep onder de indruk gebracht van de kracht en het verantwoordelijkheidsbesef van Afrikaanse vrouwen.' Frans herinnert zich vooral het gevoel van ontheemdheid dat de koloniale relatie bij de Afrikanen heeft aangericht. 'Congo heeft een verbale cultuur, wij hebben een eurocentrische benadering gekozen. Er was vaak een andere bewoording nodig, ik had dat dieper tot me moeten laten doordringen.'

Eind 1974 keren ze terug naar België. Kerst en Nieuwjaar brengen ze door aan boord van het schip Fabiolaville. Frans gaat vervolgens voor IBM aan de slag in de Antwerpse regio, waar hij zo'n acht jaar lang in een zeer competitieve markt succesvol wordt in de verkoop van kleine en middelgrote computersystemen. In 1977 wordt hun zoon Nikolaas geboren. Frans krijgt in 1983 een staffunctie in Brussel, waar hij bij het einde van zijn loopbaan onder andere belast wordt met de voorbereiding van de alom gevreesde digitale overgang naar het millenniumjaar 2000.

Naar het Noorden

Interviewer Lejo Schenk: 'We zijn in 2000 aangeland en het woord tegel is nog niet gevallen ...'

Frans, onmiddellijk reagerend: 'Dat verhaal begint in 1989. We gingen samen fietsen in het Noorden, in Friesland. In Leeuwarden bezochten we het museum Princessehof. Op de tweede verdieping sprak Hedwig het woord 'majolica' uit. Ik zat met dossiers in mijn hoofd, had dat woord nog nooit gehoord. Hedwig bracht een veel bredere culturele bagage mee.' Hedwig: 'Ik kom uit een kunstminnend gezin. Mijn ouders kochten schilderijen en lazen Scandinavische literatuur. Als we met de vijf kinderen op reis gingen zaten we niet aan een strand, maar gingen we naar musea. Mijn moeder was studieus, mijn vader deed een zelfstudie economische wetenschappen en stond aan de wieg van een groot sociaal secretariaat.'

Frans: 'Die tegels daar, er ging een wereld voor mij open. De panelen van Vierleger: ik vond ze prachtig. Ik kocht in de bookshop het boekje van Jan Daniël van Dam, Nederlandse tegels. En de zondag nadien kocht ik mijn eerste tegel: een springertje. Die heb ik nog. Bijna elk weekend gingen we naar het Noorden, de Nederlandse musea af. Dokkum, Makkum, Bolsward, rommelmarkten, beurzen, overal zijn we geweest. Tot we rond 1990 op een dag in Otterlo terecht kwamen. Ik had al zo'n 150 tegels verzameld, doorsnee, geen waardevolle. Mijn interesse ontwikkelde zich meer in de richting van materiaal en achtergrond. Enfin, in Otterlo werd ik meteen Vriend.

Bij de Europalia-tentoonstelling van Portugese tegels in Brussel, 1991, hielpen we de excursie van Vrienden organiseren. Ik loodste de groep door de stad, Hedwig gaf hier en daar wat uitleg, onder andere op de Grote Markt. Bij de daaropvolgende jaarvergadering in Piaam was mijn enthousiasme de reden dat ze me het bestuur in trokken. Als buitenlander kon ik geen penningmeester of secretaris zijn, daarom: bestuurslid.

Ik ging actief met allerlei projecten in de weer. Zo ben ik gestart met een website voor het museum

en een voor de Vrienden; er was toen nog niets. Ook zette ik het informatieplatform European Ceramic Tile Circle (E.C.T.C.) op, evenals het Vriendennieuws. Op de laatste pagina daarvan landde alle informatie die we uit dat groeiende Europese netwerk haalden. En tenslotte heb ik ook de site Tegels op Locatie geprogrammeerd, zodat vrijwilligers van huis uit tegellocaties kunnen toevoegen met foto's. Daar zit fundamentele programmatuur achter, waar ik in vakanties nog aan werkte. We trommelden een groep mensen op die in situ wilden registreren. We hebben weldra zo'n 5.900 registraties, adressen dus, op te vragen in het Nederlands op postcode, en diverse zoektermen, zoals tegelschilders.'

LS: 'En hoe ging het verder met je verzameling?'

Frans: 'Ik heb nooit naar een grote verzameling toegewerkt. Wel heb ik, al weer wat jaren geleden, een collectie van zo'n 1.500 tegels overgenomen van iemand die onder andere de complete betegeling van een boerderij had gekocht (afb. 1). Daarin zitten zo'n honderd Bijbeltegels. Het ligt hier allemaal op zolder opgeslagen, en het is een van de dingen die ik nog eens moet afronden.'

Het is duidelijk dat voor Frans het Nederlandse tegelplezier vooral zit in het contact met de mensen. Enthousiast vertelt hij over het jarenlang op vaste dagen werken met een groep vrijwilligers in het depot van het museum. Bij het verschijnen van *De Nederlandse Tegel* van Jan Pluis nam Frans het op zich om het depot helemaal opnieuw naar die ordening in te richten. Alles ging eruit, er werden enkele tientallen nieuwe kistjes aangemaakt. Een enorm pionierswerk verrichtte die groep, vele, vele weekends lang. Johan Kamermans heeft daarna die hele nieuwe nummering in het museale registratiesysteem Adlib overgezet.

Nederlanders

Onvermijdelijk volgt natuurlijk de vraag aan Hedwig of zij er ook plezier aan beleefd heeft.

Hedwig: 'Ik heb een heel andere kijk op Nederland gekregen. Niet alleen omdat ik van de blauwwitte keramiek ben gaan houden' - ze wijst op haar wandvitrine, waarin bijvoorbeeld een paar vazen van de Witte Ster in Delft met Lange Lijzen staan te pronken (afb. 2) – 'maar vooral ook andere Nederlanders heb leren kennen. Mensen met wie we interesses konden delen.'

Terug naar Frans, die in 2005 zijn tweede bestuursperiode had uitgediend. 'Ik had het idee dat ik in een zwart gat zou vallen. Een aantal dingen heb ik nog wel bijgehouden, zoals E.C.T.C., de websites, de tentoonstellingen en de toepassing Tegels op Locatie. In 2010 is alles overgedragen. Maar gelukkig had ik inmiddels ook contacten opgebouwd met Vlaamse onderzoekers als Claire Dumortier, Tony Oost en Johan Veeckman. In 2003 organiseerde ik met hen en met Arend Jan Gierveld samen een jaardag in Otterlo. Daar maakten we een tentoonstelling bij van vondsten uit Antwerpen, wat ik kon doen omdat ik een studie had gemaakt van tegels uit het kasteel van Egmont te Zottegem, tussen Oudenaarde en Brussel.[1] De discussie ging over de vraag of de majolicategelproductie van na 1570 voornamelijk Antwerps is, dan wel

[1] Frans Caignie en Tony Oost, 'Majolicategels uit het kasteel van Egmont te Zottegem (België)', in: *Tegel* 31 (2003) 4-15.

in de Noordelijke Nederlanden gelokaliseerd moet worden. Het eindigde voorlopig met de wederzijdse erkenning dat er een zone is die nooit precies gedetermineerd kan worden, ook al omdat door de historische omstandigheden van toen majolicabakkers uit Antwerpen zijn weggetrokken naar het Noorden en Engeland, met medeneming van techniek en decors. Alleen diepgaand gespecialiseerd schervenonderzoek zou daar klaarheid in kunnen brengen.'[2]

Antwerpen, waar Frans vrijwilliger voor de archeologische dienst was geworden, heeft het 'zwarte gat' behoorlijk doen verdwijnen. Een eerste publicatie, gebaseerd op literatuuronderzoek en bodemvondsten, verscheen al in 1995.[3] Dat ging over de vroegste Antwerpse majolicanijverheid en de familie Andries.

Maar Frans heeft nooit zelf de archeologische schop ter hand genomen. Hij wil vooral documenteren en onderzoeken. Frans: 'Voor mezelf maakte ik een database voor Antwerpse majolicategels, met een fiche voor elke tegel en scherf. Rond 2.900 stuks staan daar nu in. Daaronder ook Antwerpse stukken in andere (buitenlandse) collecties. Ik wil een zo compleet mogelijk beeldoverzicht van de Antwerpse tegel bouwen. Digitaal, want op papier publiceren kan in België bijna niet meer. Het doel is ook om allerlei objecten die in verzamelingen ondergesneeuwd zijn, weer zichtbaar te maken. Met name voor onderzoekers. Tot slot, dat ik een website voor mezelf heb kunnen maken, komt mede door de ervaring die ik had opgedaan bij de ontwikkeling van de websites voor het museum en de Vrienden.[4]

'Ik heb trouwens ook in eigen beheer een gedetailleerde studie uitgegeven over het onderzoek en de restauratie van een vroege zestiende-eeuwse tegelvloer in de kapel van het kasteel Rameyenhof (afb. 3). Deze is weliswaar uitverkocht,

Afb. 3 Zestiende-eeuwse tegelvloer in de kapel van kasteel Rameyenhof (foto: Fréderic Faure).

[2] 'Discussiedossier: Antwerpse tegelproductie 1570-1630', in: *Tegel* 32 (2004) 4-21 en *Tegel* 33 (2005) 47.

[3] 'Guido di Savino alias Guido Andries', in: *Tegel* 23 (1995) 2-10.

[4] http://www.tegels-uit-antwerpen.be/

[5] 'Antwerpse majolicategel-tableaus met parelranddecor', in: *Tegel* 40 (2012) 4-13. De volledige studie staat op www.tegels-uit-antwerpen.be

[6] 'Antwerpse majolicahuisnaamplaten uit de zestiende eeuw', in: *Tegel* 45 (2017) 4-13 en 'Antwerpse majolicahuisnaamplaten De 'Penseeblom' teruggevonden' op pag. 58 in dit jaarboek *Tegel*.

[7] zie noot 3.

maar staat integraal op mijn website. Ook dit vijftien jaar durende project heeft veel informatie opgeleverd voor het onderzoek naar de vroege Antwerpse majolicategel.'
Als zijn grootste ontdekking ziet Frans het terugvinden van een aantal Bijbelse tableaus met de verhalen van Tobias en Susanna. 'Gedurende 35 jaar, van 1965 tot 2010, waren deze tableaus spoorloos en hadden we daar enkel maar zwart-wit foto's uit de literatuur van. Ik vond ze terug in het depot van Museum Plantin-Moretus.[5] De Antwerpse huisnaamplaten, waarover ik vorig jaar in *Tegel* publiceerde en waarvan ik er nadien nog een teruggevonden heb, zie ik als mijn tweede grote vondst.[6] En wat ik ooit nog hoop te kunnen aantonen, is dat het beroemde Saulustableau - topstuk van de Antwerpse majolicanijverheid en pronkstuk uit de Vleeshuiscollectie van het huidige MAS|Museum aan de Stroom - werkelijk is gevonden in de tuin van het atelier Den Salm in de Kammenstraat, waar Guido di Savino alias Guido Andries heeft gewerkt.'[7]

Doorgaan

Vraag: 'Als dat je zou lukken, ben je dan klaar?'
'Nee, ik ga door. Er zijn nog zo veel collecties te bestuderen. En er is nog zoveel dat onderzocht moet worden. Ik ga er nu vanuit dat wat in Antwerpse bodem wordt opgegraven, Antwerps is. Tenzij aangetoond kan worden dat het import uit Nederland is. Hier in Antwerpen is bijvoorbeeld het prototype van een tegel met granaatappeldecor gevonden, bij de opgraving van de oven van het atelier De Blompot in de Aalmoezenierstraat (afb. 4). Maar ook in het kasteel Kronborg te Kopenhagen bijvoorbeeld is materiaal gevonden dat Antwerps is.
'Op mijn 75ste, in 2020, stop ik met alle vrijwilligerswerk. Dan wil ik orde brengen in al het onafgewerkte studiemateriaal en zoveel mogelijk archiveren voor onderzoekers na mij.'
'Maar ben je dan de enige die dit doet?'
'Ja, de mensen die ik eerder noemde zijn gestopt of van functie veranderd, behalve dan Claire Dumortier, met wie ik nog regelmatig samenwerk en publiceer. Ik ben inderdaad nog de enige die uitsluitend dat bodemmateriaal bekijkt. Elke tegel die nu boven de grond komt zie ik als eerste! Dat is juist het boeiende van dit werk!'
'Ben je door al dit onderzoek een trotsere Belg geworden?'
'Een trotsere Antwerpenaar!'

Afb. 4 Dit fragment van een biscuittegel beschilderd met het granaatappeldecor, maar niet een tweede maal gebakken, levert het bewijs dat tegels met dit decor in Antwerpen zijn geproduceerd (coll. stad Antwerpen dienst archeologie, A187/51/ HP09, 108,5 x 132 x 18,0/16,8 mm; foto: Guy Vermeylen).

Frans Caignie: 'I'm the First to See Each Tile Now Excavated'

A Proud Citizen of Antwerp Discovers Tiles while Cycling in Friesland

Editor Lejo Schenk interviews Frans Caignie, who since 1990 has made important contributions to the work of the Foundation of Friends of the Dutch Tile Museum. He is also a tireless researcher and documentalist of early tiles and maiolica produced in Antwerp.

Frans and his wife Hedwig met during their student days in Antwerp. They came into contact with tiles on cycling holidays in the north of the Netherlands. Frans started a modest collection, and in Otterlo became a member of the Friends and joined the committee. Among his achievements were setting up the European Ceramic Tile Circle, starting *Vriendennieuws* (Friends' Newsletter), and the digital register of tiles in situ. After his committee period he focused on research into tiles produced in Antwerp. He has made a number of interesting discoveries and has developed a personal database documenting all the known early Antwerp tiles and fragments. He hopes to continue this work till 2020, the year of his 75th birthday.

Over de auteur

Lejo Schenk (1949) is tegelverzamelaar, voorzitter van de Stichting Vrienden Nederlands Tegelmuseum en redacteur van *Tegel*. Na een studie journalistiek werd hij programmamaker en directeur van de omroep IKON. Van 2000-2012 was hij directeur van het Tropenmuseum in Amsterdam.